

די וקהו עים

הפנים השונות שלנו

רח' יחיאל מיכל פינס
סניף גליל
רח' יחיאל מיכל פינס
YEHIEL MICHEL PINES ST.

204

שקידתכם על תקנת ישראל הייבתני להניש לפניכם "ילדי רוחי"
אלה העיסקים במו"מ של תקנת האומה בהחיים והיהדות. בבקשה
מכם שימו לב לדברי ושקלום במאזני בחינתכם. אם אמנם אמת הוא
אשר נוסע אנכי לדגל האורתודוכסיה, אך חלילה לי להיות נשבע אליו
ללמוד סגנוריה על האורתודוכסיה על כל פנים מבלי תת חשבון להאמת.
עיניכם לנוכה יבישו כי בדרך
אם לא אשר אהבתי הית
את עמי אחבה נצחת זכ
אך לבי יתמרמר בקרבי
ושוכרים בחומות ופורצים
נא אהי!" קראתי במר רוחי
דוהח אלה. "אל נא אהי!"

15 | יחיאל מיכל פינס

לא בחפזן נכבו 15 | יחיאל מיכל פינס
חבת הקודש יפרח זכות אורת לשושנה. הניחו לקדשי הדת והאמונה

חרם ונידווי

כאשר נעו לאוננו דבר הקמת השקלים
למטא את עדהק ירושלים עיי אדם
יחיאל מיכל פינס שג
הגבר החזרה תורתנו הקי מפני הימר
התוצאות אשר עלולים מעשים כגון
אלו להביא על הישוב כולו היי.
לפרסם דעתנו דעת תורה כי
לפניה עם ישראל התורדים

חרם ונידווי

נעו לאוננו דבר הקמת השקלים
עדהק ירושלים עיי אדם
יחיאל מיכל פינס
החזרה תורתנו הקי מפני הימר
אשר עלולים מעשים
אלו להביא על הישוב כולו היי.
לכן באנו לפרסם דעתנו דעת תורה כי
אין לו מקום במחנה עם ישראל התורדים
לדבר ד' ויש להרחיק ולנדותו מכל
מקום ומפורש דינו בשו"ע דחו בחרם
הקדמונים.

מקומות הדברים שראו להם אדם כי ידעו
אל קרבם שפאל יקב נסם יתק איה דים
סידם כולו ישרא בקי

בשער: תקוע ענה היום בין היישוב
החדש לישן. רחוב יחיאל מיכל
פינס במרכז ירושלים מחבר
בין רחובות יפו והנביאים ובין
רחוב ילין ושכונת זיכרון משה,
שפינס נמנה עם מייסדיה. זיכרון
משה תוכננה כשכונה מודרנית
ואסתטית במושגי אותם ימים.

לימים נבלעה השכונה ברצף
החרדי השולט ברצועה שבין
אזור השוק לכיכר השבת, רצף
הגמשך כיום עד לגבולה הצפוני
של הבירה. המבנה המוכר ביותר
ברחוב הוא מלון פרימה פאלאס,
המוכר יותר בשמו הקודם - 'מלון
המריכו' - שהוקם על ידי העסקן

הירושלמי החרדי מנחם פרוש
למטה: קטע מתוך דברי
הפתיחה של חלק ב' של
'ילדי רוחי', 'החיים והזהירות',
במהדורת מגנצא (בריל), תרל"ב.
ההדפסה הארצישראלית של
ספרו זה, בהוצאת דביר, נעשתה
רק אזורי מותו

על שם הנטא פלאג סג
אם ללה סגם סכא עלו דם טעל אלו
כאמנו נמנעם כמא פלום אמר ס טפנו ספולום
על פוספוסים
לח נוספולום גלת כ

איש האמצע המרדני

למרות הכישלונות והחרמות, שמור ליחיאל מיכל פינס מקום של כבוד בקורות היישוב המתחדש בארץ ישראל. למי שהיה מהפכן ושמרן, איש היישוב הישן והחדש גם יחד, היה תמיד מה לומר, מה לתרום ועם מי לריב

ראובן גפני

איור: נחמיה בזובוב

בסביבתו של הרחוב הנושא את שמו, לא בצפונו ולא בדרומו. וגם לזה אות בעולם השמות: אמנם רחובות הנושאים את שמו של העסקן המגוון והצבעוני ניתן למצוא בגדרה, בתל אביב, בפתח תקווה, ברעננה, ברחובות ובידושלים, אך היישוב היחיד הנושא את שמו – כפר פינס – הפך מאז ייסודו בשנת 1933 לאחד מסמליה של החברה הדתית-לאומית.

תשובה ממשית בדבר העדפותיו האמיתיות והכמוסות של פינס קשה למצוא, כאמור, ורגליים לדבר שאף פינס עצמו, שהיה מודע באופן מיוחד למקומו בהיסטוריה היישובית של ארץ ישראל, היה שמח להרהר עמנו בצוותא בנושא, לו נדרש לכך. אבל כנראה שעצם החיפוש אחד התשובה מיותר ועקר: התייצבות זו שבין העולמות, כמו גם חוסר הנכונות להיענות לדרישותיהם של תדמיות וכללים מנחים אלו ואחרים, היא זו שייחדה יותר מכל דבר אחר את דמותו של פינס.

תנועה מתמדת זו שבין העולמות גבתה מפינס מחיד יקר במיוחד. קורותיו של האיש נראים כעימות מתמשך ומשחנה בינו לבין כלל הסובבים אותו, יהיו אשר יהיו: הרב יהושע לייב דיסקין וחבריו בני היישוב הישן, אליעזר בן יהודה ואנשי חוגו, אחד העם ואגודת "בני משה", ובעצם כמעט כל מי שבא במגע קרוב ואינטימי עם העסקן התקיף והחרף, שלעיתים נדמה שלא חפץ כלל להיות נאהב על ידי ידידיו, על מנת שלא להיבלע בהמונם ולאבד כך את ייחודיותו.

כאן חשוב להסתייג: ייתכן שאין הדברים כפי שתיארנו. ייתכן שדרכו של פינס הייתה ברורה לו עצמו מיום הולדתו ועד יום מותו, ורק הסובבים אותו הם שלא השכילו לעמוד על דקות הבחנותיו, על מורכבות עמדותיו הדתיות והפוליטיות ועל תביעותיו האינסופיות מעצמו ומן הסובבים אותו. ואולם בין כך ובין כך, חייו הסוערים של ר' יחיאל מיכל, ובייחוד

רחוב הירושלמי הנושא את שמו של יחיאל מיכל פינס כמו אינו יודע לאן בדיוק הוא משתייך: ראשו בליבה הצבעונית והסואן (לשעבר) של ירושלים, בואכה דרך יפו ושוק מחנה יהודה, וזנבו בין סמטאות השכונות החרדיות הצפופות, הסובבות סביב השכונות "זיכרון משה" ו"גאולה".

להיכן שייך, אם כן, פינס עצמו? האם ליקרי ירושלים ולמוסדותיה המשכילים והליברליים, המקיפים אותו במעטפת רחבה מצדו הצפוני, דוגמת חתנו דוד ילין, בית הספר כ"ח, או יוסף מיוחס וחיים אהרן ולירו משכונת מחנה יהודה? ואולי דווקא לשלומי אמוני ישראל שבכל דור, דוגמת הרדב"ז, ה"פרי חדש", ה"חפץ חיים" ואפילו רש"י, הנצמדים אליו מדרומו, כמו מנסים למשכו ולהכריחו להסתופף בצילם? התלבטות זו בעניין שמו של הרחוב הירושלמי, שאיש אינו יודע כיצד למקמו במרחב הסובב אותו, מתאימה בצורה מפליאה לדמותו ההיסטורית האנושית של האדם שהעניק לרחוב את שמו: העסקן, העיתונאי והסופר יחיאל מיכל פינס.

ממש כמו הרחוב הקרוע בין צפון לדרום, בין מסחר והשכלה ללמדנות ולקנאות, גם פינס עצמו, כך נראה, לא החליט עד יומו האחרון את חברתם של מי הוא מעדיף באמת: האם של בני היישוב הישן, דרי זכרון משה וגאולה, שעמים ניסה לרקום קשרים בשנותיו הראשונות בארץ ושאליהם נדחק גם בשנותיו האחרונות; או שמא דווקא של קהילת המורים, המשכילים והמחנכים, שעמים מצא שפה משותפת כמעט בכל נושא שהוא, עד שמצא עצמו נדחק מקהלים?

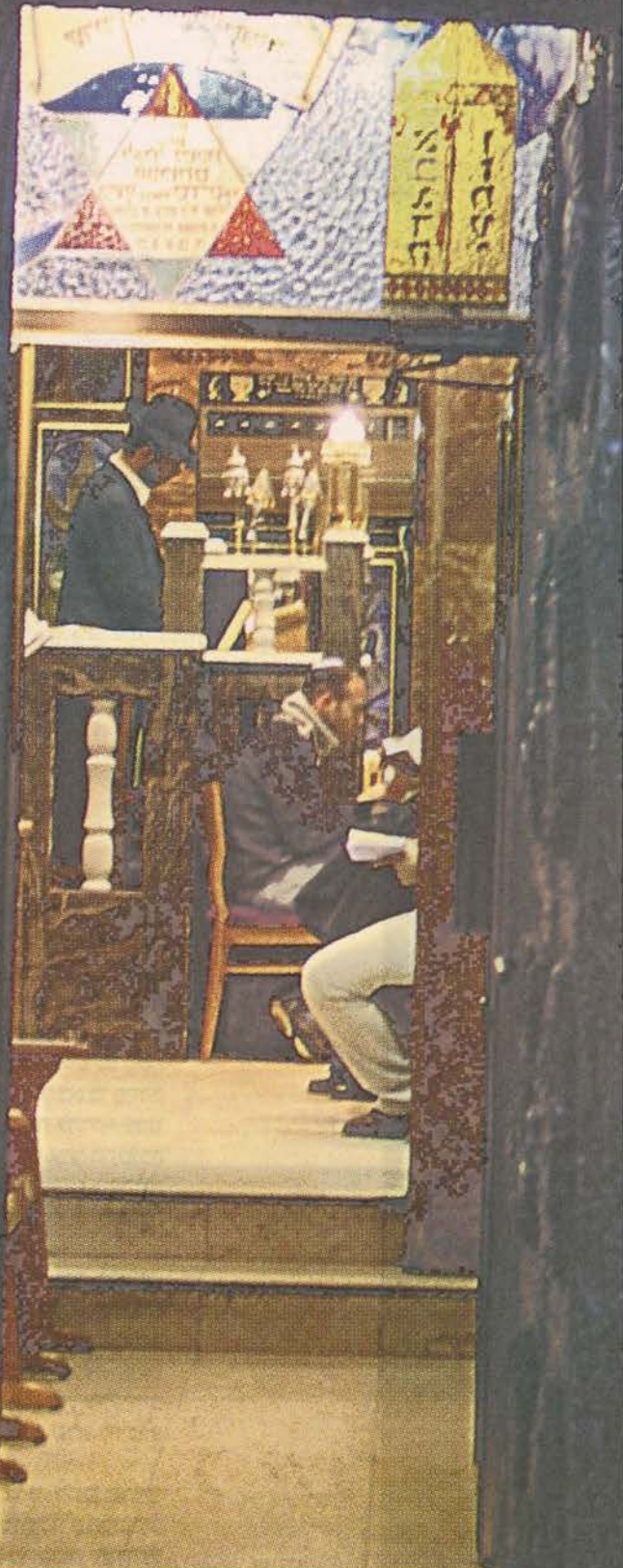
אפשר, כמובן, שפינס עצמו היה חש בנוח לא עם אלו ולא עם אלו, אלא דווקא בחברת בני "הציונות הדתית", שכמעט אינם מצויים כיום

ונידוי

ינו דבר הקמת השקאלים
היק ירושלים ע"י אדם
יכול פינס שבו
נורתינו הק' מפני הזמר
עלולים מעשים כגון
על הישוב כולו היי.
דעתנו דעת תורה כי
זנה עם ישראל החרדים
לחזיקו ולנדותו מכל
ינו בשו"ע דהו בחרם
קדמונים.

ש אד ב תסת כפקוק השלם תנבא
שמאל הק' נסים יצוק אריה די
לא ישראל בר

יותר מעשור אחרי מותו של פינס, הוקם בשכונת 'מוזקרת משה' בית הכנסת 'חסד ורחמים על ידי 'ספרדים יוצאי העיר העתיקה' - עדות אילמת לתהליך התרוקנותו של הרובע היהודי מיושבי בתקופה זו עקב בעיות ביטחון ועקב נדידת הלב האורבני של העיר אל מחוץ לחומות. הכיבוש הירדני ב-1948 מצא כבר רובע יהודי מדולדל מאוד צילום: מרים צחי

מרכז העמוד: השר משה מונטיפיורי. את שכונת 'מוזקרת משה' הקים פינס כנציגו

שנותיו בארץ (1878-1913), משקפים באופן ייחודי את אחד הפרקים הסוערים, המרתקים והמשמעותיים ביותר בקורות עיצובו מחדש של העם העברי המחודש את חייו בארץ ישראל, אותו העם שאיש, כך נדמה, לא חש עצמו מחויב לו יותר מפינס עצמו.

למדנות, עיתונאות והתנצחות

יחיאל מיכל פינס נולד בשנת תר"ד (1843) בעיירה רוז'ניץ, המצויה כיום בתחומה של בלארוס, אשר השתייכה באותה העת לפלך גרודנו שבפולין. עוד מנעוריו, בהתאם לקלישאה הרבנית המקובלת, התבלט הנער ביכולותיו, באופיו ובעיקר בהשקפותיו החריגות למדי, שאותן לא השכיל מעולם לשמור לעצמו. בצעירותו למד בישיבתו של הרב מרדכי גימפל יפה (שעתיד היה למלא לימים תפקיד נוסף במהלך חייו, סביב פולמוס השמיטה במושבות בשנת תרמ"ט), ובאותה העת נשא לאישה את חיה פייגא, בתו של הסוחר העשיר שמריהו לוריא ממחילוב, מ"תלמידי הגר"א", שלימים יהיה מן האישים הבולטים ביישוב הישן של ירושלים. פינס החל לשלוח את ידו במסחר, אך בה בעת גם ניהל את הישיבה שפעלה ברוז'ניץ, ומטבע הדברים היו מי שניבאו לו עתיד מזהיר בזירה התורנית והלמדנית.

אלא שיחיאל מיכל, כך נראה, נמשך פחות אחר עולם הלימוד ויותר אחר עולם המסחר. עוד יותר מכך נמשך הוא, כך מסתבר, אחר עולם העשייה הלאומית והפוליטית, וכך גם אחר השחזת הלשון והעימות האידיאולוגי באשר הוא. עד מהרה החל הצעיר, ששמו יצא למרחוק בזכות יכולות הדיבור והכתיבה שלו, כמו גם בזכות דעותיו הנחרצות בכל נושא, לתת ביטוי כתוב להשקפותיו בעיתונות העברית

ההולכת ומתפתחת, תוך שהוא מטיף לכמה וכמה ערכים בו זמנית: חינוך רחב-אופקים (ולא רק תורני) לילדי ישראל מגיל הגן ועד לסיום הלימודים בישיבה ובתיכון; עידוד היהודים ברוסיה לעסוק בחקלאות על מנת לשפר את מצבם הכלכלי והבראות; תמיכה בכל לב בלאומיות העברית שהייתה אז בניצניה; והתנגדות נחרצת למטרותיה השונות ולתוצאותיה המאכזבות של האמנציפציה, שפינס ראה בה כישלון ידוע מראש.

מכלל מאמריו של פינס - שנתפרסמו בעיתונים בזה אחר זה, ובלא שניתן לקוראים לשכוח את שמו ולו למשך שבוע אחד - עלתה הקריאה ליצירת שילוב אמיתי בין כלל ההשקפות הלאומיות במשנה סדורה אחת, וליצירת תנועה לאומית עברית מקיפה, שהורתה בבית המדרש ושאופיה ליברלי ושמרני בו זמנית: מחויב להלכה, אך בה בעת מוכן לדון על שינויים שונים - אם כי מתונים למדי - במרכיביה; שואף לפרודוקטיביזציה - בהתאם לדוח הדור - אך בה בעת אינו זונח את עולם הרוח והיצירה הספרותית והתורנית, וכן הלאה.

את מאמריו בשנים 1876-1873 פרסם בעיקר בעיתונים 'המליץ' ו'הלבנון', וכבר באותה העת לא חשש לתת ביטוי ברור ונוקב להשקפתו, גם כשהדבר גרר התנצחות כמעט מתמדת עם אלו שאינם מסכימים עימו - אלו מתוך שחוששים הם לכבודה של תורה, ואלו מתוך שחוששים הם להזתיר את המהפכה הלאומית הנכספת בידיהם של הרתניים והמסורתניים.

בעולם היהודי השמרני יותר ראו רבים בפינס דמות מסוכנת למדי, בין השאר בגלל החשש שרעיונותיו המקוריים והמשכנעים ימצאו את דרכם גם ללבבות הצעירים בעולם התורה והישיבות. במחנה הלאומי הליברלי יותר, לעומת זאת, קיבלו רבים את מאמריו בשמחה של ממש, תוך שהם להוטים לבוא במגע עם הפובליציסט הפורה, שקיוו שיפרוץ את הדרך ללאומיות

העברית, גם במקומות שבהם להם עצמם לא הייתה עוד דריסת רגל.

אחד מן המשכילים הנודעים שהתייחס להשקפותיו של פינס באורח חיובי ביותר היה משה לילנבלום, שנהנה עד מאוד מכתבתו של פינס, גם כשזה הדגיש בה מפעם לפעם דווקא את מחויבותו לעולם ההלכה והמסורת היהודית. כמו רבים אחרים, הגיח לילנבלום מן הסתם כי פינס יאלץ להסכים בהמשך הדרך גם לויתורים כואבים ומדחיקי לכת בתחום ההלכה והמצוות המעשיות, ובינתיים שמח שמחה רבה על העובדה שצעיר מוכשר מן המחנה הדתי מטיף לרעיונות שדמו עד מאוד לאלו שבהם האמין הוא עצמו.

באחת מרשימותיו, החליט פינס לתאר את חזונו העתידי ביחס לארץ ישראל ולירושלים, ותוך כך מצא את ההזדמנות לתקוף - כפי שעשה לא פעם - את אופיו של היישוב הישן הארץ-ישראלי. זאת למרות שמשפחתה של אשתו הפכה זה מכבר לחלק אינטגרלי מאותו היישוב ממוש, ובלא שידע שאף הוא עצמו ימצא בו לימים את מנוחתו האחרונה:

שלא בדרך אלה העולים לירושלים כדי למות בה, הפורשים עצמם מחיי שעה לחיי עולם, אני אומר, ככל בעלי ההשקפה המדינית, כי לבי נחה לראות את ירושלים ביופיה באחת מבנות אירופה המהוללות, בפשטה מעליה את מעל הנזירות ופניה הנזעמים, ולובשת לבנים ופניה צהלים, להיות קדיה עליה, עיר הזמיה, סתר גויים ומורשב חכמים וחרושת המעשה.

מאמרים מסוג זה, ואחרים כמותו, קובצו בידי פינס כבר בשנת 1873 בספר שאותו כינה "ילדי רוחי". הספר חולק לשני שערים ששמותיהם - כמעט מתבקש לציין - מתארים נאמנה הן את הנושאים שבהם עוסק הספר, והן את גורלו המתמיד של מחברו: "החיים והיהדות" ו"ריב עמי"...

כמו מאמריו העיתונאיים, הופץ הספר במהירות רבה בקרב חוגי המשכילים והלאומיים היהודים באירופה, ורבים מהם החלו לראות בפינס את אחת הדמויות המקוריות והאמיצות ביותר, העתידות להפוך למנהיגי היישוב המתחדש בארץ ישראל, אם אך יחליט ביום מן הימים לעלות ארצה. פינס אף הוא ראה את עצמו כבר מצעידותו כמנהיג מובהק, ומשקרתה בפניו ההזדמנות לעלות ארצה כשהוא נושא בתפקיד "לאומי" רשמי, מיהר להיעתר להצעה. תוך כך הציל את עצמו גם מעסקיו המסחריים הכושלים, שהביאו אותו ואת משפחתו באותן השנים כמעט עד לפת לחם.

כלבים וחרמות בירושלים

בשנת 1878 הזמן פינס ללונדון בידי נציגי 'קרן מזכרת משה מונטיפיורי', שהוקמה בשנת 1873, עם מלאת 90 לשר הזקן. כספי הקרן נאספו בכל רחבי העולם היהודי ונועדו לסייע להתפתחותו של היישוב היהודי בארץ ישראל. פינס, כך חשו כמה ממנהלי הקרן לנוכח מאמריו ופרסומיו, היה האדם הנכון ליטול על עצמו את הטיפול בכספי הקרן, ולבחון את אופני ההשקעה האפשריים בארץ ישראל.

פגישתם של פינס ומונטיפיורי הייתה על פי העדויות השונות צוננת למדי - ויש שיאמרו שהייתה אפילו קשה - לנוכח העובדה שמונטיפיורי הלך והתקרב בשנותיו האחרונות למנהיגים ולערכים של היישוב הישן בירושלים, ולא שבע נחת מהתקפותיו של פינס עליהם ומחזונו הליברלי והמתקדם ביחס למה שייעשה בעיר בעתיד. ואולם, למרות האווירה הראשונית המתוחה, נשלח פינס במימונה של הקרן לירושלים כבר באותה השנה, ושם עתיד היה לגלות שנימתו הביקורתית של

בעמוד זה: בית הכנסת המרכזי של שכונת אהל משה הספרדית, שהקים פינס מטעם הקהילת של מונטיפיורי. צילום: דרור אבי, ויקיפדיה עברית. למטה: קשת אחרת מאותה שכונה צילום: מרים צחי

במסד מטסאל: קיעה חדשה צינית שזיבא "המגיד", עיון מזרח אירופאי עברי שתמך באותוהדוקסיה, בהשכלה מתונה ובצינות, בגיליון מאוגוסט 1878 מתוך אתר 'עיתונות עברית היסטורית' של בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי

מונטיפיורי הייתה עדינה עד מאוד ביחס לדבריהם של כמה ממנהיגי היישוב הישן. אלו קיבלו את פניו בארץ בחרפות ובגידופים, ועד מהרה החליטו להטיל עליו לפחות פעמיים חרמות של ממש.

עם הגיעו לארץ ישראל התיישב פינס בירושלים, והחל לחפש אפיקי השקעה נאותים לכספי הקרן שעליה הופקד. כשלעצמו היה סבור שיש להשקיע את הכספים בהקמת מושבות חקלאיות וביוזמות יצרניות חדשות, דוגמת אלו שהוקמו עד לאותה העת בפתח תקווה ובגיא אוני (ראש פינה). ואולם, מונטיפיורי עצמו הורה שלא להשקיע את הכספים בהתיישבות חקלאית, וכך נדחק פינס עד מהרה לעיסוק שהיה מבחינתו משני לחלוטין, בבניית שכונות חדשות בירושלים שנועדו בעיקר לבני היישוב הישן בעיר.

כך נוסדה בשנת 1883 שכונת "מזכרת משה" האשכנזית, המצויה כיום בלב אזור "נחלאות", ופינס זוהה עם הקמתה באופן כמעט מוחלט. עד מהרה נוספה על השכונה הראשונה גם שכנתה הספרדית, אוהל משה, לאחר שפינס הואשם כי בניגוד להוראתו של מונטיפיורי הוא עושה הכול על מנת שמכספו ייהנו אך ורק האשכנזים...

לטענה זו אמנם לא היה כל יסוד במציאות, והדבר

היה אף מנוגד לחלוטין להשקפתו של פינס, שכמה מילדיו נישאו בארץ לבני משפחות ספרדיות. אלא שבמקביל להדרכת הטענות כנגדו מעל דפי העיתונות, החליט פינס שאין מניעה בהקמת שכונה ספרדית תאומה לזו הראשונה, וכך נוסדה לצדה של "מזכרת" גם שכונת אוהל משה, המכונה כיום לעתים "הבוטתן הספרדי", על שם מחזהו של אחד מתושביה הנודעים ביותר, יצחק נבון.

פינס עצמו התגורר בירושלים בשכונת אבן ישראל שעל דרך יפו, בסמיכות לשכונות שייסד. באותה השכונה התגוררה באותה העת גם משפחתו של יהושע ילן, שהיה עתיד לבוא עם פינס לימים בקשרי נישואין. אלא שעוד קודם לכן פתח פינס בביתו שבאבן ישראל בית כנסת ובית הוראת-מלאכה לצעירים ולצעירות, ועורר עליו פעם נוספת - והפעם ביתר תוקף - את חמתם של הקנאים שבין בני היישוב הישן. זאת הפעם טענו מתנגדיו כנגדו שהוא עושה שימוש בכספי הקרן

הקנאים הזועמים על העובדה שאם המשפחה מכסה את ראשה בפאה נכרית, או שבנותיה אינן מתלבשות בהתאם לנוסח המקומי.

החרם קצרה-מועד, שהופקע לבסוף בהוראתו של הרב הראשי האשכנזי המתור-חסיד, הרב שמואל סלנט, קיבל לימים את ביטויו גם בתיאוד משעשע פרי ההיסטוריוגרפיה החרדית על אודות אופיה ה"מתורני" של השכונה הראשונה שהקים פינס - מזכרת משה:

בעלי הבתים והיורשים של שכונת מזכרת בתקופה הראשונה היו כולם יהודים חרדים מעדת האשכנזים, בנינים גדולי תורה וצדיקים. בכל זאת נחשבו הם ל"מודרניים" ול"חומרים" בעיני אנשי מאה שערים, ולשכונת מזכרת קראו בשם "פרוץ של מושכנות".

ומה הייתה המודרניות הזאת? בין אנשי מזכרת היו כאלה שבשבת לא חבשו שטריימל, ובימי החול לא לבשו קאפטאן, ואחד מהם, מיכל פינס, שהנהיג לדבר בעברית, מגיד שיעור בגמרא ורבים שומעים את שיעורו. ועדי ראיה מסרו שראו בעיניהם שראש השכונה ר' יושעה (ריבלן, ר"ג) והקורא בתורה ר' שלום חעשין, שתנו מיין שפינס נגע בו, ועוד הטאים כאלה... (א' הרביץ, מוסד היסוד, ירושלים תשי"ח, עמ' 257).

במהלך החרם, כך מסופר, נראו בחוצות העיר לא מעט כלבים שעליהם נכתב השם "פינס", ממש כמו שעשו בזמן אחר לד"ד לחדווג אוגוסט פונקל מייסד בית הספר "למל", וכמו הכלב בלק בסיפורו של ש"י עגנון, "תמול שלשום", העוסק

אף הוא בדמויות הנעות על הגבול שבין החדש לישן בעיר. אלא שהחרם על פינס הוסר כאמור עד מהרה, והוא מצא עצמו ממשיך בפעילותו הציבורית הענפה, הן בירושלים והן מחוצה לה.

עגבנייה ועקידה

יחיאל מיכל שלנו היה לאחד מירידי הקרובים ביותר של אלעזר בן יהודה, שאף התגורר בביתו של פינס באבן ישראל חודשים אחדים, עם בואו ארצה בשנת 1881. בצוותא עם בן יהודה היה פינס שותף בהקמת חברת "תחיית ישראל", ובהמשך נמנה אף על מייסדי "ועד הלשון העברית" במתכונתו הראשונה. כך, אגב, יצר פינס מילים עבריות חדשות כגון עגבנייה, שעון ומחוג, וכך החל לעסוק גם בתרגום ובכתיבת שירים בעברית.

כמו בן יהודה היה גם פינס שותף לתביעה להנחיל בארץ את העברית כשפת דיבור וכתובה, אך בניגוד אליו לא הסכים לתוכניתו של בן יהודה לחנך את ילדיו על ברכי העברית כבר מבטן אמם, תוך מניעת כל דיבור בשפה אחרת. מחלוקת זו, אגב, הייתה לימים "כרטיס הכניסה" של פינס לשערי ספרות הילדים העברית

בין אנשי מזכרת היו כאלה שבשבת לא חבשו שטריימל, ובימי החול לא לבשו קאפטאן, ואחד מהם, מיכל פינס, שהנהיג לדבר בעברית, מגיד שיעור בגמרא. ועדי ראיה מסרו שראו בעיניהם שראש השכונה ר' יושעה והקורא בתורה ר' שלום חעשין, שתנו מיין שפינס נגע בו

ליצירת מערכת חינוכית ליברלית ומסוכנת, וכך הוטל עליו החרם הראשון, שבמסגרתו הותקף גם בשל תמיכתו בדיבור בעברית ובשל תמיכתו בלימוד שפות נוספות.

בירושלים של אותם הימים אמנם טרם פעלה חברה משכילית-ליברלית של ממש, ואולם ניצניה של חברה שכזו כבר הורגשו היטב, בין השאר הודות לבניהם של כמה מן האישים המוכרים ביותר ביישוב הישן, שהחלו לשלב באורח גלוי בין אורח חיים דתי לבין אידאולוגיות משכיליות וליברליות שעדיין לא היו מקובלות בעיר. עם אותם משכילים ראשונים נמנו דוד ילן, יוסף מייחס, ישעיהו פרס ואחרים, ועליהם נוספו אישים כאלעזר בן יהודה, שעלו ארצה באותן השנים וקבעו את מושבם בירושלים דווקא.

מחמת החרם שהוטל עליו מצא עצמו פינס נדחק עד מהרה - ספק ברצונו ספק בליט ברייה - אל חיקם של ראשוני המשכילים ואנשי היישוב החדש בעיר, ואלו הפכו לידידי הטובים ביותר, לפחות למשך שנים אחדות. הדבר נבע גם מאורח חייה החרגי של משפחת פינס ביחס לגוף הירושלמי, שניקר לא אחת את עיני

מכה"ע, החבצלת, מודיע כי קהלות החסידים בירושלים ת"ו קראו עצרה להועץ כדת מה לעשות לקדם פני הרעה הנשקפת לבא על עיר הקודש, יען שמעו כי הרב רי"ם פ"נס יבא לירושלים במלאכות החנורה שנועדה ליסד דבר טוב למזכרת השר מונטיפיורי, לאחב"י באה"ק, ובידו כסף רב ליסד גם בתי ספר לאחב"י שם. ע"כ נועצים מה לעשות לבטל הנורה הנוראה ההיא! —

אבני דרך בדורו של יחיאל מיכל פינס

1900 ה'תר"ס
בלובלין נפטר ההוגה החסידי הנודע ר' צדוק הכהן, בעל 'צדק הצדיק'

בלין שבצרפת נולד אנטואן דה סנט אקזופרי, הטייס ויוצר 'הנסיך הקטן'

1906
מהטמה גאנדי מיישם לראשונה את עקרונות הסאטיאגרהא, ההתנגדות הלא-אלומה, במאבק על זכויות ההודים בדרום אפריקה

1910
אגודת 'אחוזת בית' בוחרת בשם 'תל אביב' לשכונה החדשה ליד יפו

1912
פרנץ קפקא מפרסם קובץ סיפורים ראשון וכותב בפראג את סיפורו 'הזנגול'

1913 ה'תרע"ג -
ר' יחיאל מיכל פינס נפטר בירושלים

אמין אלדורסטיני בן ה'18, לימים המופתי של ירושלים, עולה לחאג' במכה

1843 ה'תרט"ד -
יחיאל מיכל פינס נולד

1881
אליעזר יצחק פרלמן, 'בן יהודה', עולה לארץ ישראל ומשתקע בירושלים

1885
ברנסגייט שבאנגליה נפטר סר משה מונטיפיורי, בן 100

1889 ה'תרמ"ט
בארץ ישראל חלה שנת שמיטה שעוררה פלמוס על אופן שמירתה

1890 ה'תר"ן
נוסד 'ועד הלשון העברית'

1893
בסין נולד מאו ז'והדונג, מחולל המהפכה הקומוניסטית בסין

1895
בצרפת נשללות זרנותיו של הקצין היהודי אלפרד דרייפוס, לאחר שהואשם, לשווא, במסירת מידע טודי

1896 ה'תרנ"ו
נפטר יוסף ישעיה ריבלין, ממובילי בניית השכונות מחוץ לחומות. יוסף היה נכדו של הלל ריבלין, מתלמידי הגר"א שעלה לארץ

1899
וינסטון צ'רצ'יל, קצין שהוא גם כותב צבאי מצליח, מגסה לראשונה לפתוח בקריירה פוליטית בבריטניה

החדשה, משהופיע בסצנה מרגשת במיוחד באחד מספריה המוכרים והאהובים של הדורה עומר - 'הבכור לבית אב"י':

[...] בנך עדיין מפגר הרבה: ילד בן שלש וחצי הוא אדם לכל דבר. הוא מסוגל לשיר, לספר ולדבר בשטף [...] כל המלומדים שלו בעברית אינם הישג גדול כלל. ידידי הטוב, אחו פינס בשתי ידיו של אליעזר העומד לפניו קדירות. אתה אני במאבק לחיזאת הלשון העברית. אולם נעשה זאת אנו, המבוגרים. הנח לילד המסכן [...] אליעזר ידידי, הצל את נפש בנך. הצל אותו מטמטום חרושים, מטיגור מאלם [...] הלא אתה מעלה את בנך יחיד לעקידה, ידידי, הצידי בו פינס, וזכאן לא יופיע מלאך אלהים להצילו מן הגורל הנורא (הבכור לבית אב"י, תל אביב תשכ"ח, עמ' 18).

אגב גם קשר חברתי זה עם אליעזר בן יהודה, בדומה למרבית הקשרים האחרים שרקם במהלך חייו, לא עתיד היה להחזיק מעמד שנים ארוכות. לימים, כשישוב פינס לחיקו של היישוב הישן בירושלים, בשנות התשעים של המאה ה'ט"ו, יהיה הוא עצמו שותף להלשנה על בן-החיה לשלטונות העות'מאניים, ויחסימהם של הידידים-לשעבר לא שבו עוד לעולם להיות כפי שהיו, בזמן שהיו שניהם עולים חדשים ומבודדים-למדי בגוף הירושלמי העוץ.

"במלחמה בעד ארץ מולדתו"

לאחר הניסיונות השונים העקרים למדי ליצור תרבות חדשה בירושלים, עבר פינס במהלך שנות השמונים של המאה ה'ט"ו לעסוק בעיקר בניסיונות התיישבות שונים בשאר חלקי הארץ, תוך שהוא הופך - בין היתר בזכות שליטתו הטובה במספר שפות אירופיות - לנציגם של רוכשי קרקעות בחלק ממושבות העלייה הראשונה.

כך למשל עסק בשנת 1882 ברכישת קרקעות נוספות באזור פתח תקווה, לצורך הקמתה של המושבה מחדש לאחר כישלונה הראשון, שהתרחש שנים אחדות קודם לכן.

אלא שגם בתפקיד זה לא החזיק מעמד זמן רב. פינס, כך מסתבר, לא היה מודע מספיק למנהגי המקום, וממילא אף לא היה תמיד ער לכך שחלק ממוכרי הקרקעות הערבים מוליכים אותו שולל. כך מצא את עצמו מואשם פעם אחר פעם על ידי אישים שונים בפרשיות מרמה, תוך שהללו טוענים שהוא לוקח לכיסו כספים של משקיעים מחו"ל, וזאת במקום להשקיעם ברכישת קרקעות של ממש.

הכישלון בפתח תקווה לא הרתיעו, והוא חש עצמו יותר ויותר כמי שמסוגל וראוי להנהיג ולכוון את ניסיונות התיישבות החדשים, כמו גם לטפל במקורות המימון ובכספים שנשלחו אל המתיישבים ממקורות שונים בחו"ל. בשנת 1885 פוטר מתפקידו כנציגה של קרן מזכרת משה מונטיפיורי בארץ, אולם בשנת 1887 זכה לתפקיד הרשמי החדש שאליו ייחל: הוא מונה

במקומו של אברהם מויאל לנציג "הוועד האודסאי" של חובבי ציון בארץ, הממונה בין היתר על העברת הכספים מן הוועדים בחו"ל אל המושבות והאיכרים בארץ ישראל. לשם כך אף עבר בניגוד לרצונו להתגורר במשך שנים אחדות ביפו, מרכזו ההולך ונבנה של היישוב החדש. לירושלים שב רק בשנת 1893, לאחר שנפלט מן החוגים הציוניים בחזרה אל חיקו של היישוב הישן.

כשנה לאחר בחירתו לתפקיד, שהיה אחד המרכזיים ביותר ביישוב העברי בארץ ישראל, ניסח פינס במכתב ששלח לרבה של העיר מיר, יום טוב ליפמאן הכהן, את מצבה הממשי של ההתיישבות בארץ ישראל, כפי שראה אותה באותן שנים. תוך כך אף נתן ביטוי, מרגש למדי יש לומר, לתפיסתו את היישוב ואת מטרותיו:

כל מי החפץ ביישוב ארץ ישראל עליו להיות כמתנדב החולץ לצבא במלחמה בעד ארץ מולדתו. עליו לדעת כי הוא חולץ לקראת סכנה [...] אם חכה יאכל פרי נצחוננו, ואם לא די לו שחבריו ובני אומתו יאכלום [...] ואולם תרוצה לעשות מיישוב ארץ ישראל כמין עסק המביא לו פרי, והוא שואל כמה רווח יהיה לו, אם עשרה למאה או עשרים למאה, עליו נאמר: "מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו".

ואכן, נראה שלנוכח המחיר האישי והכלכלי הכבד ששילם פינס עצמו בשנותיו בארץ במסגרת פעילותו כנציג הגופים המיישבים השונים, אין כל ספק כי גם אם

הוא עצמו לא בהכרח היה מודע לכך, הרי שבדבריו על ההתנדבות "לצבא בעד ארץ ישראל" כיוון מן הסתם גם אליו עצמו.

"חושו אחים חושו"

מינויו של פינס לנציג הוועד האודסאי בארץ ישראל הביא עימו אמנם פרנסה למשפחתו ההולכת ומתרחבת, ואף סיפק את יצר העסקנות הבלתי גדלה שבו נידון, ואולם, כדרכו, הפך הדבר עד מהרה גם לבסיס לעימות מחודש, זאת הפעם – לראשונה – דווקא עם נציגי היישוב החדש שבקרבתו פעל.

באותן השנים התרעמו הנציגים המסורתיים והשמרנים יותר בקרב חובבי ציון על קבוצת הבי"ויים הצעירה שהתיישבה בגדרה, ואשר אופיה החופשי והמתריס היה לצנינים בעיני הרבנים השונים שהודהו עם התנועה. על מנת לפתור את המתחים השונים שנוצרו בין הפלגים השונים בתנועה על רקע היחס לבי"ויים החליט פינס – כמו בפעמים כה רבות אחרות – כי עליו ליטול על עצמו את עול הטיפול בפרשה, וכך הפך לפטרונה המוצהר של הקבוצה. עד מהרה התחבב פינס על הבי"ויים וזכה לאמונם, וזאת למרות השקפותיו הדתיות השמרניות באופן יחסי, שהיו רחוקות מרחק רב מהשקפותיהם שלהם.

נאמן לשאיפתו לפעול לקידומה של היצרנות ("הפרודוקטיביזציה") היהודית בארץ ישראל, ניסה פינס שנים אחדות קודם לכן למשוך כמה מן הבי"ויים דווקא

להתיישבות בירושלים, תוך שהוא מפתה כמה מהם – שהיו אף בעלי מלאכה – להתגורר בקרבתו, ומכנה את הקבוצה כזלה בשם היזמרני מעט "עליית החרש והמסגר".

בירושלים התיישבה הקבוצה הקטנה בשכונת נחלת שבעה, שייסדו כמה מידידיו של פינס – ביניהם יהושע ילין, יואל משה סלומון ויוסף דיבלין – ואולם לאחר תקופה קצרה התפזרה הקבוצה, ופינס מצא עצמו מסייע לקבוצה הגדולה יותר מקרב הבי"ויים, ששאפה באותן שנים לייסד עבור חבריה מושבה עצמאית וחדשה בארץ ישראל.

כך היה זה פינס עצמו שסייע לבי"ויים ברכישת אדמות המושבה גדרה (קטרה), תוך שהוא מגייס לצורך כך את הכסף מהוועד האודסאי ומשכנע את חבריו שכדאי לתמוך באיכרים הצעירים, למדת – ואולי דווקא בגלל – חריגותם בנחף הארץ-ישראלי הסובב. לימים, אגב, יהפוך אחד השירים שאת נוסחו העברי חיבר פינס להמנון הכמעט-רשמי של איכרי המושבה שסייע בייסודה:

חושו אחים חושו / גרימה פעמינו / מושו אחים מושו / לארץ אבותינו!

לא לנו המנוחה / לא לנו המרגוע / בארץ הקרוחה / ושלפון האזרוע!

רעי בי ידתלו: / מה לך ארץ מורשה? / שם איים יילילו / תור לך ארץ חדשה!

חושו אחים חושו / גרימה פעמינו / מושו אחים מושו / לארץ אבותינו!

בחירתו הנחרצת של פינס הספק-שמרן ספק-ליברל לתמוך בבי"ויים הייתה כמעט מובנת מאליה: כמי שראה עצמו במשך כל חייו כחדשן כרוני – מעין איש אוונגרד לאומי-חרדי – נגעה לליבו מן הסתם התלהבותם ונחרצותם האידיאולוגית של הצעירים, העובדה שהקבוצה הותקפה באותן שנים כמעט מכל כיוון אפשרי דק דרבנה אותו עוד יותר לתמוך דווקא בהם, ולהפוך בעצמו לאישיות היישובית המזוהה עימם ביותר.

פינס לקח את הקבוצה תחת חסותו, תוך שהוא מנסה לשכנעם – למרבה האירוניה – כי עליהם להפסיק להתריס כנגד כל העולם כולו בענייני דת ומסורת, וכי לפחות למראית עין עליהם לקיים את המצוות על מנת שימשיכו לקבל כספים מוועד חובבי ציון, וכך יצליחו להיאחו באדמתה הכבדה והעקשנית של גדרה.

לרוע המזל, כך נראה, הצליח פינס במשימה שנטל על עצמו מעל למשוער: הבי"ויים אמנם החליטו לקבל את עצותיו ולקיימן ללא כחל ושרק, אלא שהדבר היה בסופו של דבר בעוכריו, עם פרוץ "פולמוס השמיטה" במושבות, לקראת שנת השמיטה תרמ"ט (1888-1889).

בפולמוס החרף, שפרץ לקראת השמיטה הראשונה בתולדות היישוב החקלאי החדש בארץ ישראל, עמדה לראשונה למבחן של ממש הברית שנכרתה שנים אחדות קודם לכן בין הקבוצות הדתיות והשמרניות לבין הקבוצות החילוניות והליברליות במסגרות הרחבות של "חובבי ציון" ושל כלל התומכים בהתיישבות החקלאית היהודית בארץ ישראל. עד לפרוץ הפולמוס העדיפו הצדדים השונים לעבוד במשותף למרות ההבדלים האידיאולוגיים והפוליטיים העמוקים, בעיקר לנוכח העובדה ששני הצדדים הבינו כי ללא שיתוף פעולה ביניהם יעלו המאמצים הרבים בתוהו, וההתיישבות הרכה לא תוכל לצמוח ולהתפתח.

אלא שכל אחד מן הצדדים השותפים להסכם הבלתי כתוב ראה את ההתיישבות העתידית בארץ בדרכו הוא. בעוד החוגים הדתיים שאפו לכינון התיישבות יהודית, הכפופה לכללי ההלכה היהודית לפרטיה, חלמו החוגים המשכילים בעיקר על התיישבות בעלת אופי לאומי ויצרני, שהדת אינה עומדת במרכז עולמה, ועל אחת כמה וכמה אינה מצדה את צעדיה.

השמיטה, לפיכך, העמידה במבחן את השותפות, מאחר שלכולם – בכלל זאת לפקידיו הגוקשים של הברון רוטשילד ולברון עצמו – ברור היה שקיום מצוות השמיטה כלשונה משמעה הכרזה כי המושבות אינן באמת מכוונות לדווחים כלכליים ויצרניים, וכי משרתם העיקרית של המתיישבים הינה לקיים את מצוות התורה במלואן על אדמת הקודש, תוך המשך קבלת מימון

נוסח ההיתר

הנעשה בצירוף עשרה תלמידי חכמים יחד ובהסכב עוד הרבה תיח ועל החתום באו חמשה מהם הח"מ.

בעזרי.

ברבר האיסור שהוכרז מלהתפלל בבית המדרש שיסד הרימ"ט נ"ו, ומלמוד בו זמליך לשם. ולפי הנשמע נעשה האיסור באספת כמה תלמידי חכמים וגם בהסכם הרב הנאמן ר' יהושע ליב דיסקין שלי"מא. תנה הגם כי ידוע אשר אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חביוו. אמנם אחרי שלא נתקבל האיסור הזה ולא פשט איסורו (א) ולא נתבטלה אפילו תפלה אחת (לפי הנשמע) מאותו יום שנעשה האיסור עד היום לא בחול ולא בשבת. ומצדדף לזה כי כמה וכמה אנשים המצויינים פה הן אשר לא היו באותו האספה, הן גם איזה מאלה שהיו בתוך האספה שנעשה בה האיסור ביום ז' סבת העבר, צועקים מרה על האיסור הזה, וגם אנשי חול וכמה רבנים גדולי הדור ונבירים ראשי קהלות ישראל צועקים בכרוכיא על הדבר הזה. – ולכן נתאספנו יחד עשרה תלמידי חכמים, והתירו את האיסור. ומעתה אחרי שלא פשט איסורו מתחלה, וגם הותר עתה בב"ד, מותר לכל איש להתפלל וללמוד זמליך בביהמ"ד שיסד הרי"מ פינס נ"ו (ב), והוא עם עוד שני אנשים ידאי ה' אשר הפקידם לגבאים כאותו ביהמ"ד, יחד ישניחו שיתגנהח ביהמ"ד הנוא בדרך התורה והיראה כמנהגי הבתי מדרשים אשר בתוך העיר לכוללות הפרושים היו, וההיתר הזה נעשה על פי דת כי אחרי אשר לא פשט איסורו, אפילו ב"ד קטן יכולים להתיר מה שאסרו וגזרו ב"ד גדול (ג) וזלתי אותם האנשים שקבלו עליהם האיסור והגזירה הנו, להם אין אנהנו מתירים וכתורה יעשו.

ועיד אמרין בעה"ח יום ה' ר' אהרן תרביב פעה"ק ירושלם ת"ו.

נאם שמאל סלאנט

נאם אברהם אייזנשטיין (ראש תעוד הכוללות האשכנזים ת"י)

נאם משה נחמי בתנ"י (ש"ד) רב בהאסלאוויץ ובעת ראש ישיבת בישיבה עץ החיים פעה"ק ירושלם ת"ו).

נאם מרדכי במריח ארי' ליב זצ"ל (הוא אחד מהריינים של כולל אשכנזי והוא היה מחשלת ריינים שהתמו על האיסור כפקודה ורב הנאון תייל"ד ש"י).

נאם ב' זואלף ר"צ סקידאן.

(חותם כ"צ רבוללות פרושים חי"ו)

(א) הוצו בני העיר אנשי ליבא זאכוס רייסין וכ"ז צעקו בכרוכיא ואמרו שנים מקבלים בשום אופן איסור על דבר המותר – ורוב הנאון ר' יהושע ליב דיסקין נ"ו, לא קבלו אנשי העיר לרב ומנהל את העדה, וסומו בואו אל הק' אינו יוצא מתוך בית מתוך ר' אמתי של חלכה.

(ב) כמבואר בפומקים ויעוין בחשו"ו ר' אלי' מרח"י סי' נ"ז בארובה.

(ג) אם אמנם כי כפי הדיוק לנו לא היה סן הצורך כלל להיתר ב"ד, יען כי לא קבלו רוב העיר מתחלה וצעקו מרה ע"ז נב"ל, וגם לא התחיל האיסור להוציא אפ"י יום אחד פהמ"ד זצ"ל, אכן ספני כבוד הרב הנאון ש"י כ"ד ר"ב הוא, הסכננו לעשות היתר סכ"ד. ויתר זאת יעשו לכבונו כי שלחו ב"ד: וזו היתה י. הם ידוע כי יתקד השם, מורי עם מדרשתי וישיב. הוצו רבנים גדולי הדור ונ"ל אישי בטת וואקריס פון פרישים פרישים נ"ו, ואחרי כי נפל היסוד נפתר כל בנינו ושלחו על ישראל.

(הש"ח הנאון פרישים ש"י)

מנדבני חוץ לארץ - בדיוק כפי שנהגו אנשי היישוב הישן לאורך מאות השנים שקדמו להקמת המושבות. על מנת לא לחסל את הברית הפרקטית והיעילה ולא לנתק את היחסים עם הברון ההולך וזועם על הרבנים השמרנים, הושגה פשרה בדמות "היתר המכירה" שעליו חתמו כמה מחשובי הרבנים במזרח אירופה, אם גם לא כולם, מטבע הדברים.

יחיאל מיכל פינס, כך מסתבר, לא יכול היה לקבל על עצמו פשרה מסוג כלשהו, ונאמן להשקפתו הנחרצת בדבר הצורך בקיום המצוות הטוטאלי בהתיישבות החדשה, החליט - ואף הצליח! - לשכנע דווקא את הביל"ויים, החילוניים ברובם, לקיים בגדרה את השמיטה כהלכתה, על מנת להוכיח לעולם כולו - כמו שנהג הוא עצמו פעם אחר פעם - כי הדבר אפשרי וכי הם נאמנים לתורה בכל מאודם.

הכרעתו זו של פינס נבעה אמנם בעיקר מאופיו הסוער והקיצוני, אך בה במידה גם מפסיקת רבו הוותיק, מרדכי גימפל יפה, שהתיישב בפתח תקווה וקרא אף הוא לשמור את השמיטה כהלכתה, כפי שעשו לבסוף איכרי מזכרת בתיה וחלק מאיכרי פתח תקווה.

אלא שבעיני הגופים הרשמיים של חובבי ציון הגדיש פינס את הסאה פעם נוספת בכך שהתייצב בפולמוס דווקא לצידם של רבני ירושלים המחמירים. בין האישים שהתקיפו אותו בחריפות מעל במות שונות היו הפעם גם כמה מיידיי הוותיקים, ביניהם אליעזר בן יהודה והרב שמואל מוהליבר, היוזם והמקדם הנמרץ של היתר המכירה. פינס אמנם לא פוטר מיד מתפקידו כנציג הוועד האודסאי הציוני, אך מכאן ואילך - כך נדמה - החלו היחסים שבינו לבין אנשי היישוב החדש הליברליים להתערער במידה ניכרת, עד הסוף הבלתי נמנע.

אל מחוץ לחומה: גירוש ונטישה

פינס המשיך לשמש כנציגו של הוועד האודסאי בארץ עד שנת 1891. באותה השנה החליטו כמה ממנהיגי חובבי ציון לייסד בארץ ישראל "ועד פועל" מקומי, שמקומו יהיה ביפו ומשם יטפל בכל ענייני היישוב החדש בארץ. פינס, מטבע הדברים, קיווה שהוא עצמו יועמד בראש הוועד הפועל, לנוכח יכולותיו המגוונות ופעילותו הענפה בתחומים שבהם אמור היה הוועד לעסוק. ואולם לבסוף זכה הוא רק בתפקיד שולי של גזבר הוועד, בעוד שתחתיו מונה למנהל הוועד ולדימיר טמקין, חובב ציון חילוני בהשקפתו, שעלה לצורך כך ארצה ולא הכיר כלל את המציאות בארץ.

פינס לא הצליח למחול על

עלבונו, והיחסים בינו לבין טמקין

הפכו מעורערים מאוד ונגררו פעם אחר

פעם לעימותים ולהאשמות שונות. בשלב

מסוים, משנעשה המצב בוועד בלתי נסבל, הגיע

ארצה לשם טיפול בבעיה אחד העם (אשר צבי גינצברג),

שהיה ממנהיגי הוועד האודסאי של חובבי ציון ומייסדה

של אגודת בני משה, שמרבית החברים בוועד הפועל

היו חברים גם בה. בימים הראשונים לשהותו בארץ ליווה

אמנם פינס את אחד העם במסעותיו, אך זמן קצר לאחר

מכן החליט אחד העם לפטר את פינס מעבודתו בוועד

הפועל, ומעט לאחר מכן אף גירשו לחלוטין "במהלך

ישיבה סוערת - מאגודת בני משה. מעשה זה, יש לציין,

הביא את פינס לראשונה בחייו - על פי עדותו - להזיל

דמעות לעיני הנוכחים במקום.

בתחילה ניסה פינס לבטל את דו"ע את הגודה, ואולם

אחד העם היה נחרץ בדעתו, אולי גם מתוך שהכיר את

אופיו הבעייתי והמודרך של פינס וידע שהיו נושאים

אידיאולוגיים רבים שבהם לא הסכימו כלל זה עם זה.

כך סולק פינס בבושת פנים ממוקד קבלת החלטות

החשוב ביותר בארץ ישראל, למרות שהיה אחד האישים

הבקיאים ביותר בעולם ההתיישבות, ורשם לזכותו

הישגים לא מעטים לאורך השנים.

דווקא את הביל"ויים הוא הצליח לשכנע. גדרה, שנוסדה על ידי חלוצים חילונים ורווקים, נקראת בכיתוב האנגלי של הסמל הישן 'קטרה'. כשם הכפר הערבי ששכן מצפון לה עד למלחמת העצמאות. סמלה של המועצה המקומית כיום (מימין למעלה) מהדהד את חותמות החלוצים הישנות

תמונה ישנה מגדרה. מתוך 'לכו ונלכה', סיורים במושבות הגליליה הראשונה מאת בן אהרנסון, בהוצאת ידי יצחק בן צבי. תשס"ה החותמת, המופיעה אף היא בספר, היא מאוסף הארכיון הציוני המרכזי בירושלים

בעמוד פימין: נוסח היתר של החרם על יחיאל מיכל פינס, בחתימתו של הרב שמואל סלנט ובית דינו מ'תיק פינס' באוסף הארכיון הציוני המרכזי בירושלים

משנפלט מעולמו ומחברתו הקודמת, שאף החלה באותן השנים מתעצבת בניגוד להשקפותיו הלאומיות והדתיות, חש שלא נותרה בפניו כל ברירה אחרת, וכך החליט לחזור לירושלים ומצא את דרכו עד מהרה לליבו של הממסד השמרני בעיר.

ושבו לירושלים

כאמור, לאחר הגירוש הפומבי והמבוזה מאגודת בני משה, שבה היו חברים אישים רבים שפינס העריך וכיבד את דעתם, לא יכול היה פינס להישאר להתגורר ביפו, ומצא עצמו חוזר עד מהרה לירושלים, ונמשך יותר

של פינס בדבר הצורך ליצור לפתח ולהתפרנס ממלאכה בארץ ישראל, ואולם העובדה שבית הכנסת הוכר כמשכנם של רבים מן "המוחרמים" בעיר ביטא אף את מעמדו הירוד של פינס בשנים האחרונות של חייו. אפילו בירושלים השמרנית דומה שלא מצא עוד את מקומו.

יחיאל מיכל פינס נפטר בו' באדר ב' תרע"ג (1913), חודשים אחדים לאחר שחזר ארצה, כשמצב בריאותו בכי רע. בהלווייתו, כך מסופר, ליוו אותו אלפים מבני הארץ, שהיו מוכנים כעת לשכוח את שלל המחלוקות והמהומות שעורר במהלך חייו, ושאלו לחלוק לו כבוד במותו יותר מאשר בחייו. בין מספידיו של פינס בהלווייתו היה גם הביל"וי יעקב שלמה חזנוב - דווקא הוא - שאמר עליו בין היתר:

כל מה שנאמר עליו לא די! חכם, לא די! סופר, לא די! גאון, לא די! כי הכול היה בו ועתה איננו, ואנחנו עזובים נשארנו.

לאחר מאה שנים

רשימת היישובים, המפעלים והמוסדות - הציוניים והדתיים כאחד - שפינס היה קשור אליהם באופן זה או אחר במהלך שנותיו בארץ ארוכה ומרשימה במיוחד: קרן מזכרת משה מונטיפיורי; הוועד האודסאי; בית החולים ב"פ; ספריית שער ציון; הוועד הפועל של חובבי ציון; ועד הלשון העברית; חברת תחיית ישראל; בית הספר למל; הסמינר למורים של חברת "עזרה"; ספריית בני ברית; מוצא; גדרה; פתח תקווה; מזכרת משה; אוהל משה; מושב זקנים; בית החרושת לרעפים; לשכת בני ברית; ועוד רבים אחרים.

כיצד, אם כן, ניתן לסכם את פעילותו של האיש, שסיים את חייו מבודד ממרבית האישים שאותם העריך, וממלא תפקידים שוליים בלבד בחברה שאותה סייע לקדם ולפתח במשך שנים כה ארוכות?

מבחינה אישית, קשה להימלט מן המסקנה שפינס נכשל כישלון אחר כישלון, הן מחמת יחסי האנוש הלקויים שבהם ניהן, והן מחמת העובדה שמעולם לא היה מוכן להתפשר, וש"הצטיין דווקא במקומות שבהם התקיים הפילוג", כלשונו של ההיסטוריון פרופ' יוסף שלמון.

אלא שהרהור מחודש על פינס ועל פועלו, והשוואה בינו לבין מרבית האישים שעזרו התעמת לאורך השנים, מגלה שלפחות מבחינת התודעה ההיסטורית הציבורית, והמקום שלו זכה בהיסטוריוגרפיה הציונית והיישובית, עולה מקומו של פינס על מקומם של רבים אחרים, שכיום אין כמעט איש הזוכר את שמותיהם: לא בקרב בני היישוב החדש, ואף לא בקרב בני היישוב הישן, על שלל השינויים שהתחוללו בו. פינס, לעומתם, יכול להביט מלמעלה על מגוון הרחובות הנושאים את שמו, כמו גם על היישוב הציוני-יהודי המנציח את דמותו, ולהתרועע על מקומו, לו אך הפעם, תוך אנוחה רווחה וסיפוק. ואולם... איני באמת מאמין שהוא עושה זאת. ■

לעין נוסף:

י' שלמון, "מ פינס: כמעגלות היישוב הישן והחדש", בן אריה וא' ריינר (עורכים), וזאת ליהודה: מחקרים בתולדות ארץ ישראל ויישובה מוגשים ליהודה בן פורת, ירושלים תשס"ג, עמ' 530-542.

הנ"ל, "יחיאל מיכל פינס: דמותו ההיסטורית", הנ"ל, דת וציבור: עיונות ראשונים, ירושלים תש"ן, עמ' 111-97.

ש' לסקוב, "מריבותיו של פינס", עת-מול, עמ' 11-9.

ג' בתי-יהודה, "דכי יחיאל מיכל פינס", א' יונג (עורך), נוספי מורשת, ירושלים תשכ"ח, עמ' קצדנ.

רק כמה מוותיקי הביל"ויים, שזכרו לו חסד נעורים כמי שהושעם מצרתם והושיבם על אדמתם, שמרו עימו על קשרים גם לאחר מכן, ועד פטירתו.

כאדם הנתון להתנהגות קיצונית באשר היא לא הסתפק פינס בנטישת העולם שבו חי כעשר שנים, כי אם הטיח באנשי היישוב החדש חרפות וגידופים בטונים גוברים והולכים, עד אשר אפילו חבריו החדשים-ישנים מן היישוב הישן מצאו עצמם גוערים בו ומבקשים ממנו להגמיק את גובה להבות העימות הפומבי שנוצר בין הציבורים השונים בארץ.

למרבה האבסורד, שעה שפינס היה ממשך ומתסיס את האווירה בירושלים כנגד הנעשה ביפו - תוך שרבים מאשימים אותו כי מניעיו הינם אישיים בלבד וכי הוא מונע מרצון בלתי נדלה לנקמה במי שגירשוהו מתפקידו הקודמים - מצאו כמה ממנהיגי היישוב הישן בירושלים, ביניהם יוסף ריבלין, ידידו משכבר, את הדרך לחתימת מעין "הסכם שלום" עם מנהיגי היישוב החדש ביפו - הסכם שפינס עצמו, בתפקידו החדש כמטיף בשער של היישוב הישן, התנגד לו בכל תוקף...

"כי הכול היה בו ועתה איננו"

עשרים השנים האחרונות בחייו של פינס, שאותן עשה בעיקר בירושלים, מצאו אותו נדחק אט אט לשולי העשייה הציבורית המשמעותית בעיר, ומורחק ממוקדי קבלת החלטות באשר הן. את כספו הרוויח תוך שהוא משמש כמזכיר של כמה מן הגופים של היישוב הישן בעיר, כמו גם כמורה בסמינר למורים של חברת "עזרה" ואחראי מטעם לשכת "בני ברית" על הספרייה העברית המרכזית שנוסדה בעיר. ספרייה זו, יש לציין, עתידה הייתה להפוך לימים - כמעט מעשה שטן, לידו של פינס - לבסיסה של הספרייה הלאומית, שהפכה דווקא לגאוותו של היישוב החדש...

גם באותן שנים אחרונות לא האיר לו המזל פנים. במהלך שירותו כאחד הגבאים של "מושב הזקנים" הספרדי בירושלים נקלע המוסד לקשיים כלכליים, ופינס, שנתפס כאחד האחראים למצב, מצא עצמו נאלץ לעזוב את הארץ למשך כשנתיים תמימות, כשהוא חולה ושבורי-לב מדחיקתו מן הבמה הציבורית.

כשחזר ארצה, מספרים זקני ירושלים, מצא עצמו מתפלל בשבתות בבית הכנסת של אגודת בעלי המלאכה "גיצע כפיים". המקום אמנם ביטא את אמונתו הנושנה

ויותר אל החוגים הקנאים של היישוב הישן, שבהם נאבק לא מעט מאז עלה ארצה במסגרת התפקידים השונים שאותם מילא במהלך השנים.

את מאבקו כיוון פינס באותן שנים בעיקר כנגד הנעשה בתחום החינוך והתרבות ביפו, תוך שהוא תוקף את בית הספר שנוסד בעיר בהשראתה של אגודת בני משה, כמו גם את אופיים של חיי הרוח והתרבות החדשים שהתפתחו ביפו, ואשר הבהירו לפינס מעל לכל ספק כי שאיפתו לאחד בין הזרמים השונים ולעצב בארץ במשותף עם אנשי היישוב החדש, ואולי דווקא מתוכם, תרבות לאומית יהודית חדשה - לא תוכל להתגשם.

את אכזבתו זו, ואת המסקנות העגומות שנגזרו ממנה, ביטא פינס גם הפעם מעל דפי העיתונים, תוך שהוא עושה שימוש במקרה זה בעיקר בעיתון "החבלות", עיתונו של ישראל דב פרומקין ששימש מזה שנים שופרם של רבים ממנהיגי היישוב הישן הקנאי בירושלים.

בשנת 1893, שנים אחדות לאחר הסילוק מאגודת בני משה, עשה פינס את הנורא מכול בעיני רבים מחבריו-לשעבר, כשהצטרף למלשינים על בן יהודה בפני השלטונות העות'מניים. מעשה זה, שגרר אף הוא פולמוס ארוך ונוקב בעיתונות, הביא לבסוף למאסרו של בן יהודה, ידידו הוותיק, ובהמשך גם לסגירת עיתונו הנודע - "הצב". לאחר אותו המעשה - שעליו ניסה להצטדק באופנים שונים גם בפני בן יהודה, שעזמו שמר על קשר מסוים גם לאחר מכן - נטשו את פינס באופן סופי כמעט כל ידידיו האחרונים מבני היישוב החדש.

בהלווייתו, כך מסופר, ליוו אותו אלפים מבני הארץ, שהיו מוכנים כעת לשכוח את שלל המחלוקות והמהומות שעורר במהלך חייו. בין מספידיו היה גם הביל"וי יעקב שלמה חזנוב שאמר עליו בין היתר: "כל מה שנאמר עליו לא די! חכם, לא די! סופר, לא די! גאון, לא די! כי הכול היה בו ועתה איננו, ואנחנו עזובים נשארנו"

שוחף וזרילואמא. אביר העברית, אליעזר בן יהודה, זכה להנצחה רבה, אך הדינמית שבהן היא הפרויקט המקוון 'בן יהודה', שבדומה למקבילו האנגלי 'גוטנברג' מעלה לרשת האינטרנט (המורשת) אלפי טקסטים עבריים שנתפסים כקנוניים לזן זכרון לאליעזר בן יהודה בפתח הבית שבו גר ברובו את חייו (אם החבשים) בירושלים. צילום: תמר הירדני, וקיפדיה עברית

גג רעפים אדום בארץ ישראל

להקמת המושבה מוצא תרמו אישים וגופים רבים. גם ליחיאל מיכל פינס שמור בקרבם מקום של כבוד, בין השאר בשל הקמת מפעל הרעפים הראשון במקום

הכריזה כי "מבוקשים ארבעה פועלים המועמדים לאיכרות", אשר אותם ביקשה ליישב על האדמות שאך זה נרכשו במוצא. פינס עצמו תיאר לימים את אותן ההתרחשויות, תוך שהוא מפרט גם את הסדרי התשלום ואת הקרקעות שהוצעו לאיכרים שנבחרו:

בשנת תרנ"ד החלטנו להשיב במקום הזה פועלים מומחים בעבודת הכרמים [...] על מנת שיטעו אותם על חשבון עצמם בתמיכה מועטת [...] והיה אחר השנים הללו יהיה על הפועלים לשלם לנו במשך שנים רבות את מחיר הקרקע וכל התמיכה שהמציאו להם, ואז תימכר הקרקע וכל אשר בה ברשותם.

כך נאספו אל מוצא ארבעת האיכרים הראשונים: שמואל ברוחה, שמחה כ"ץ, יצחק כהן ומורה בשם ופסי. לימים, אגב, יתוארו ימי המושבה הראשונים בספרה של רבקה אלפר, "המתנחלים בהר", שבעשרות השנים האחרונות זכה לעדנה מחודשת, בין השאר מחמת שמו הנשמע לרבים כבעל משמעויות עכשוויות...

בראשית המאה העשרים החלה המושבה להתרחב, ובמקום נפתחו באותן השנים גם מספר בתי מלאכה, שאחד מהם היה "קב מוצא" הנודע. בשנת 1905 נמצאה גאולה גם לחווני הנשכח של פינס בדבר מפעל הרעפים המקומי, כאשר האחים ירחמיאל ומיכל שטיינברג הקימו במקום מפעל חדש לדעפים, בבניין הגדול שיכונה לימים "בית האדום", ויסמל אולי יותר מכל מקום אחר את דברי ימיה של המושבה בראשיתה.

שלא כמו מפעלם הכושל של ילין ופינס, היה מפעלו של ר' מיכל שטיינברג מצליח למדי, ושם משפחתו הוטבע על אלפי רעפים אדומים ששווקו באותה העת בכל רחבי ארץ ישראל. באותן השנים הביא המפעל המצליח במוצא אף ליצירתה של תחרות מקומית, כאשר גם בבית היתומים "שנלר" בירושלים הוקם מפעל קטן לדעפים, שאת שרידיו ניתן היה לראות בחצר האחורית של המחנה הצבאי במקום עד לפני שנים אחדות.

כמו לרבים ממפעליו האחרים, גם לפעילותו במוצא נשאב פינס בהתלהבות אדירה, תוך שכמעט אינו מכין את הקרקע או לומד את המציאות במקום. ואכן, כמו במקרים אחרים, נכשל בניסיונותיו הראשונים לסייע להתיישבות ולתעשייה המקומית. ואולם פינס, כמו פינס, מעולם לא התייאש ולא ידע כיצד לוותר. וכך, גם הודות לעקשנותו ולחוזנו, נוספה על מפת הארץ נקודת התיישבות נוספת, המקבלת עד היום את פניהם של אלו העושים את דרכם לירושלים ממערב.

ר"ג

לעיון נוסף:

י' אלפסי, "לתולדותיו של היישוב מוצא", שרגאי, ג (תשמ"ט), עמ' 117-107; מ' וצ' ברוחה, מוצא: סיפור ארץ ישראל, ירושלים, תשנ"ד; ג' דדני, "הניסיון הראשון לייסד מושבה בארץ ישראל", מכפנים, כ"ז (תשכ"ו), עמ' 276-280.

בחזרה שנחתם בה' באדר תר"ם (1880), התחייב לשכור את הנכסים במוצא למשך ארבע שנים לפחות, ולא יכול היה לחזור בו משכירותו "וזולת אם ח"ו לא יצליח מלאכת הכלי חרש באופן שלא ימצא שכר במלאכה הנזכרת, אזי הרשות בידו לעזוב את המקום".

פינס, כנראה, היה מצוי או כראשית פעילותו העסקית והיישובית בארץ, תוך שהוא משקיע את מרבית מאמציו להשפעה על בני ירושלים כי ילמדו מלאכה ויהפכו ליצרנים ולפרודוקטיביים. זאת בהתאם להשקפתו הנושנה, שלה נתן ביטוי נרחב במאמריו ובספריו. העובדה שאדמתה של מוצא מכוסה אדמת חוואר רכה, שהחציבה בה נוחה וקלה באופן יחסי, הביאה אותו למסקנה שבמקום יוכל להקים מפעל לייצור רעפים וכלי חרס, שסיכויי הצלחתו הכלכלית גבוהים ביותר.

כמו במקרים רבים אחרים, מפעל הרעפים הנכסף של פינס לא הצליח להתרום, והרעפים שיוצרו במקום נודעו בעיקר בכך שנטו להישר זמן קצר לאחר ייצורם. כך נסגר המפעל, בסופו של דבר, לאחר כשנתיים של ניסיונות ייצור בלתי מוצלחים. במקביל, בשנת 1885 פוטר פינס מתפקידו כבאיכוחה של קרן מזכרת משה מונטיפיורי בארץ, וכך לא יכול היה להמשיך ולהשקיע את כספיה בחזונו על אודות המושבה מוצא ועתידה הכלכלי הנכסף.

אלא שפינס, כך מסתבר, לא היה מאלו המתיאשים על גקלה. שנים אחדות לאחר מכן, בהיותו בא כוחם של ארגונים ציוניים אחרים שפעלו בארץ, ניצל פעם נוספת את קשריו החברתיים ואת הכספים שהיה אחראי עליהם על מנת לסייע לילין להרחיב סוף סוף את המושבה הקטנה, שב-1890 עדיין התגוררה בה משפחתו של ילין בגפה.

בנינתיים, יש להזכיר, הפכו השניים למחוזתים: איטה פינס נישאה למורה ולמחנך דוד ילין, בנו בכורו של יהושע ילין. ואולם יש להניח שגם לו לא היה מדובר בבני משפחתו, היה פינס הבלתי נלאה מנסה לסייע לחלוץ הירושלמי בכל כוחו על מנת להוציא את תוכניותיו מן הכוח אל הפועל.

בשנת 1891, בראשית ביקורו של אחד העם שעתידי היה להוביל לקרע הגדול בינו ובין פינס, עשה האורח נשואהפנים את דרכו גם לירושלים. בדרך עצדה פמלייתו הקטנה במוצא, שם הכירו את יהושע ילין ושמעו ממנו על תוכניותיו ועל רכישותיו באזור. עד מהרה החליט הוועד הפועל של חובבי ציון לרכוש מיהושע ילין חלק מן האדמות שרכש באזור, על מנת לייסד במקום מושבת איכרים קטנה. באותה העת רכשה גם חברת "חייבת הארץ" הירושלמית, שנוסדה בין היתר בידי אברהם משה לונץ ויוסף מיוחס, קרקעות נוספות סביב מוצא. נראה היה שתוכניותיהם של פינס וילין עתידות יהיו לבסוף לקרום עור וגידים.

על מנת להבטיח שכן יקרה התגייס פינס למטרה זו גם כנציגה של לשכת "בני ברית" הירושלמית, שריכזה תחת ידיה את כל הקרקעות שנרכשו באזור בידי יהודים, ופרסמה מודעה שבה

ככ"ט בטבת תרצ"ה (1935) פורסמה בעיתון "דבר" כתבה ארוכה מאת עורך העיתון, ברל כצלנטון. בכתבה, שעליה חתם כמנהגו בשם העט "בארי", ציין כצלנטון מלאת שבעים וחמש שנים למושבה החקלאית העברית הראשונה בארץ ישראל. בדבריו כיוון לרכישת האדמות שעליהן נוסדה לימים המושבה "מוצא", ובפתח הרשימה פירט מדוע בחר לציין בהרחבה דווקא את ייסודה של המושבה הקטנה, שלא זכתה מעולם ליחסי הציבור הטובים שלהם הייתה ראויה:

מאימתי אתם מונים את ראשית היישוב החקלאי העברי בארץ לאחר כל החורבנות? יש שיאמרו: הלא ידוע, ראשון לציין [...] ויש ידעו שיאמרו: לא, פתח תקווה קדמה לראשון לציין. עוד בטרם פרצה העלייה הראשונה מרוסיה, יסדה בני ירושלים ועולי ארצות, בתרלי"ח. המקרים יאמרו: גם פתח תקווה אינה הראשונה, קדמה לה מקודם ישראל [...] אך עוד לא תמזה התחרות על גביע הראשונות. עוד יש נקודה חקלאית אחת והיא קשישה גם ממקודם ישראל, מוצא שמה. מוצא שבהדי ירושלים, על אם הדרך, הנשקפת על עמק חיותים הנודר של עין ברם.

ואכן, רכישת אדמותיה של מוצא, שבאותה העת נקראה עדיין בשם קולוניא, כשמו של הכפר הערבי ששכן בסמוך אליה, התבצעה כבר בכ"ז בטבת תר"ך (1860) בידי שני שותפים ירושלמים, שבחזונו ראו במקום שדות וכרמים, בתים ומפעלים.

השניים, שאול יהודה הבגדדי ויהושע ילין האשכנזי, הפכו זמן קצר קודם לכן לגיסים, משנשא ילין לאישה את אחותו של שותפו. את הכסף שנדרש לצורך רכישת האדמות החקלאיות ממערב לירושלים קיבלו מאביו של שאול, הסוחר שלמה יחזקאל יהודה, שעלה ארצה שנים אחדות קודם לכן כשברשותו ממון ונכסים לרוב.

לאחר כעשר שנים שבהן עובדו הקרקעות בידי ילין באופן חלקי, נסללה הדרך הראשית החוצה את מוצא בידי השלטונות העות'מאניים - שהכינו לקראת הגעתו לירושלים של הקיסר האוסטרו-הונגרי פרנץ יוזף. משכך נעשה ניצל ילין את ההזדמנות, ועל חורבותיו של המבנה הביזנטי המרשים שהלך ונחשף בעיקול הדרך לירושלים הקים "ח'אן" ובית קפה קטן ואינטימי, וממנו ראה את פרנסתו במשך שנים אחדות.

לאחר מספר שנים נקלע העסק היומני והבודד לקשיים כלכליים שונים. בדיוק באותה העת הגיע ארצה יחיאל מיכל פינס, נציגה של "קרן מזכרת משה מונטיפיורי". עד מהרה מצאו פינס ובעלי הקרקע זה את זה, ולשני הצדדים ברור היה כי יש לשלב ידעם על מנת לקדם את נקודת היישוב העברית הסמוכה ביותר לירושלים.

משכך הוחלט, הגיע פינס להסכם עם ילין ויהודה כי הללו ישכירו לו את אדמותיהם ובתייהם, על מנת "להשתמש בהם לכל חפצו, ואפילו למלאכת כלי חרש ולבנין כבשן". פינס, כך נכתב

ה'ח'אן שפתח יהושע ילין במוצא בתחילת שנות ה'70 של המאה הי"ט נשען על יסודות של מבנה ביזנטי - שהפך לקומת המרתף. פינס שכר את המקום ב'1881 והקים בו בית חרושת כושל לרעפים, ובראשית המאה ה'20 הפך המקום לרכוש הקהילה ולבית כנסת. כאן נראה המבנה כפי שהוא היום (צילום: אסף זלצר), וכפי שנראה ב'1898 - שניהם מתוך הספר "לכו וללכה" של די בן צבי. למעלה: רעף מתוצרת שטיינברג

תבשילים וקלי בשול רשימה א.

Mohntaschen,	המין-טאשען	אָנזי קֶמֶן
Nudeln, <i>vermicelles</i>	דאקשען	אַקֶריות
Beefsteaks,	ביפשטק	אַמֶצָה
weiches Ei, <i>oeuf à la coque</i>		פּיֶצָה מְגֻלְגֶלֶת
hartes Ei, <i>oeuf dur</i>		פּיֶצָה שְׁלֹקָה
Lebkuchen, <i>pain d'épice</i>		דֶבֶשׁ
marinirte Fische, <i>poisson marine</i>		דָגים כְּבוּשִׁים
	טיוגלאך	דֶבֶשׁ נִיּוֹת
Ingver, <i>gingenvre</i>	אינגבער	זֶנְגֶבִיל
Sahne, <i>crème</i>	סמעטענע	זַבְדָּה
	קֶרַק יֶרֶק קֶמֶיץ (כארשט)	קֶמֶיץ (קֶמֶיץ)
Pudding	טיוגאכץ	קֶבִיצָה
Schalet	משאלנט	קֶמֶץ
Eierkuchen, <i>omelette</i>	פאך-קוכען	קֶבִיצָה
	קֶמֶיץ קֶמֶסֶל קֶלָא גֶבִינָה, פִּירֹת אוּ מֶמֶתֶמֶי	פִּיֶסֶן
	קניידלאך (פֶּדֶרֶי קֶצֶק אוּ קֶשֶׁר מֶבֶשֶׁלִים)	כֶּפֶתָה (כֶּפֶתֹת)
Klöss, <i>boulette</i>	ביוגעל	כֶּפֶתָה
	סטרודל	כֶּפֶתָה
Kompott, <i>compot</i>	צימעס	כֶּפֶתָה

מילים שנקלטו וכאלה שלא, דף מ' ויכרונות ועד הלשון משנת תרפ"ט

ומי בגיליון הבא?

נודעתי מאוד, אך לא ביהדותי;
אירופה עשאתני לפותח עידן, למושג.
למעשה, חברי הנודע הפכני לנודע ממנו,
אף שציוויתי לכלות הכול.

יודעים את התשובה?

שלחו אותה לדיוקן עם, בכתובת
dyokan.am@gmail.com

או בפקס: 03-5628877

בין הסותרים נכונה יוגרל ספר

מבין הפותרים נכונה את חידת הגיליון
הקודם זכתה אילה לזין מירושלים

פאטרלאך

בגדת בי פנים,
אתה יכול לשכוח
מהמלה שהמצאת,
עכשיו קוראים
לזה 'בדורה'
עגבנייה
זה נשאר
בן יהודה,
על גופתי

עובר ישראל! לא נסכים למלה הזאת
ולא נכניס שמות עגבים ללשון הקודש!
חרם עליך ועל בן יהודה החבר שלך!

לא לא, עכשיו אני אתכם
עזבתי את בן יהודה,
אז אולי תתפשרו קצת?

טו נו, שוב אולי זה יעבור
אם נקרא לזה עגבני-יקה

מרים חביבה